

بررسی تطبیقی گونه‌های دعای شیعه و کاتولیک

ali1945reza@gmail.com

مهاجر مهدوی راد / کارشناس ارشد دین‌شناسی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)
دریافت: ۹۶/۱۲/۱۹ پذیرش: ۹۷/۴/۱۱

چکیده

پژوهش در مورد دعا و ویژگی‌های آن، از جهت محتوا، جهت صدور و مخاطب آن از جمله کارهای بایسته در دعاپژوهی است که به عنوان گونه‌شناسی دعا مطرح می‌شود. اهمیت دعا در شیعه و کاتولیک و آثار سازنده آن در نیل به سعادت و لزوم پژوهش در زمینه اصناف و گونه‌های آن و اهمیت بحث تطبیقی میان این دو مذهب، نویسنده را بر آن داشت که به بررسی تطبیقی گونه‌های دعا از نظر شیعه و کاتولیک و بیان وجوه شباهت و تمایز آنها بپردازد. روش بحث توصیفی - تحلیلی است. گونه‌های دعای شیعی و کاتولیک بر اساس صدور، محتوا و مخاطب مورد بررسی قرار می‌گیرد. مهم‌ترین نتایج این پژوهش، تشابه محتوایی دعای شیعه و کاتولیک در برخی موارد، مانند تجلیل خدا و حاجت‌خواهی، و تمایزی مانند تجلیل توحیدی یا تثلیثی، توسل یا شفاعت است. مخاطب دعای شیعه خداوند و بالتبع و به شکل طولی پیامبر و ائمه هستند، اما دعای کاتولیکی سه وجود - خدای پدر، پسر و روح‌القدس - را به شکل استقلالی مورد خطاب قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: گونه‌شناسی، دعا، شیعه، کاتولیک، تثلیث.

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

دعا در دو مذهب شیعه و کاتولیک، دارای جایگاه و نقش اساسی است. از نظر شیعه، دعا مخ عبادت و از نظر کاتولیک، در پیچه ورود به عبادت است. یکی از مسائل مهم در زمینه دعاپژوهی، گونه‌شناسی دعاست که به‌وسیله آن، می‌توان با انواع دعاهای موجود در هر مذهب و رویکرد کلی دعاها، از جهت‌های مختلفی از جمله صدور، مخاطب و محتوا آشنا شد. این امر کمک شایانی به پژوهشگر در زمینه شناخت دعا و ویژگی‌های آنها کرده، موجب می‌شود معارف نهفته در دعاها، که یکی از ویژگی‌های انسان‌ساز دعاست، بهتر و بیشتر مورد توجه و استفاده قرار گیرد. دعاپژوهی در شیعه، در آثار مختلفی از جمله شرح *دعای سحر*، امام خمینی^ع (۱۳۸۶)؛ *نیایش از دیدگاه عقل و نقل*، اثر حسن مملوحی (۱۳۸۳)؛ *نیایش عارفان*، اثر محمد فنائی اشکوری (۱۳۸۶) به شکل عام، مطرح شده و به شکل خاص، می‌توان به مقاله «حقیقت دعا» اثر حمید یارسانیا (۱۳۸۰) اشاره کرد. در حوزه کاتولیک نیز می‌توان به کتاب *تشبه به مسیح*، اثر آکمیس (۱۳۸۳)؛ *الحیة فی الصلاة*، اثر جان لافرانس (۱۹۸۹)؛ کتاب *دعای کاتولیک*، اثر جان، پ و جکس مارتین (۱۹۴۵م) و کتاب *جامع الیهیات آکوتیناس*، ج ۳۹ (۲۰۰۷) اشاره کرد که به مسئله دعا پرداخته شده است. اما علی‌رغم مباحث مطرح شده، بحث تطبیقی در گونه‌شناسی دعای شیعه و کاتولیک مطرح نشده است. در این مقاله، سعی می‌شود گونه‌های دعای شیعی و کاتولیکی، از جهت صدور و عدم آن، مخاطب و محتوا بررسی شده و وجوه شباهت و تمایز دعاها مورد تحقیق قرار گرفته، در پایان جمع‌بندی صورت گیرد. منظور از «گونه دعا»، دسته یا مجموعه‌ای از دعاها، که از جهتی خاص در یک صنف قرار می‌گیرند و یک وحدت رویه‌ای بر آنها حاکم است. این وحدت رویه می‌تواند در قالب‌های مختلفی ظهور پیدا کند. اما مقصود از «گونه‌های دعا» در این مقاله، بررسی دعاهای مختلف در سه بُعد صدور، محتوا و مخاطب است. هرچند می‌توان تقسیم‌بندی‌های دیگری نیز در نظر گرفت، اما جامعیت و مانعیت این سه بعد، ما را از تقسیم‌بندی‌های دیگر تا حدی بی‌نیاز نموده است. سؤال اصلی این پژوهش این است که گونه‌های دعای شیعی و کاتولیک کدام‌اند؟ سؤالات دیگری نیز مطرح است. از جمله هر کدام از این گونه‌ها چه ویژگی‌هایی دارند؟ شباهت و تمایز آنها در دو حوزه دعای شیعه و کاتولیک کدام‌اند؟

گونه‌های دعای شیعی

۱. دعا بر اساس صدور

دعا را بر اساس صدور یا عدم صدور از سوی معصوم^ع می‌توان به دعای مأثور و غیرمأثور تقسیم کرد. با توجه به اینکه از نظر شیعه، پیامبر و امام معصوم^ع متصل به علم الهی بوده و بالاترین مراتب کمال و معرفت خدا را دارا هستند، وقتی به مناجات با حضرت معبود می‌پردازند، پرده از اسراری کنار می‌رود که جز خدا و معصوم به آنها علم ندارد (مملوحی، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۱۷۷).

الف. دعای مأثور

دعایی است که از طریق معصوم^ع به دست ما رسیده است. برای نمونه، دعاهای واردشده از امام سجاده^ع در *صحیفه سجاده* و نیز دعای ابوحمزه ثمالی (ابن طاووس، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص ۸۳-۶۷)، مناجات‌های امیرمؤمنان^ع از جمله دعای کمیل (همان، ج ۱، ص ۷۰۶-۷۱)، دعای سحر (طوسی، ۱۴۱۱ق، ص ۷۶۳-۷۶۰)، مناجات شعبانیه (ابن طاووس، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۶۸۷-۶۸۵)، که متضمن معانی بسیار ناب معرفتی و عرفانی است. همچنین می‌توان به مناجات عارفانه امام حسین^ع در روز عرفه (همان، ج ۱، ص ۳۳۹-۳۶۵) اشاره کرد. گروه دیگر دعاهای مأثور، دعاهای قرآنی هستند که در قرآن مورد اشاره قرار گرفته‌اند که مجموعه دعاهای مستقیم، در ۱۰۴ آیه بیان شده است که ۱۵۴ خواسته را از خدا می‌خواهد. ۸۲ مورد از دعاهای قرآن، از زبان پیامبران نقل شده و بقیه مربوط به گروه‌های مختلف مردم، ملائکه و شیاطین است (رک: باقری‌فر، ۱۳۸۱، ص ۹-۱۰).

ب. دعای غیرمأثور

دعایی که از معصوم^ع نرسیده است، اما توسط افراد غیرمعصوم، در مقام مناجات با خداوند انشاء شده‌اند. مانند الهی‌نامه‌ها، مناجات‌نامه‌ها، که انسان خود در مقام دعا برمی‌آید و کلماتی را بر زبان جاری می‌کند. البته دعاهایی نیز در منابع شیعی وجود دارند که از نظر سند محکم نبوده، اما از باب اخبار من بلغ (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۸۷) و قاعده تسامح در ادله سنن می‌توان از آن دعاها بهره جست.

۲. گونه‌های دعا بر اساس مخاطب

براساس نگرش توحیدی شیعه، تنها مؤثر در عالم، خداوند متعال

رمضان، چشاندن حلاوت یاد خدا را درخواست می‌کند (ابن طاووس، ۱۴۰۹ق، ص ۱۲۵).

بنابراین، یک‌گونه از دعاها توجه به ذات خداوند و ذکر خدا در آن موردنظر است (فتاوی اشکوری، ۱۳۸۶، ص ۴۱). از جمله این دعاها، می‌توان به مناجات ذاکرین (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۹۱، ص ۱۵۱-۱۵۲) امام سجاده و فرازهایی از دعای عرفه، دعای کمیل و مناجات شعبانیه اشاره نمود که در آنها مضامین ذکر خداوند مطرح می‌شود.

ب. تجلیل خداوند

تجلیل خداوند متعال، از جمله ارکان دعا حساب می‌شود که گستره وسیعی را شامل می‌شود که عبارتند از:

- ستایش

از «حمد» در فارسی، تعبیر به ستایش می‌شود (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۲۸۰) و در مورد صفت یا کار اختیاری شخص استفاده می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۵۶). ستایش و حمد الهی، در دعای شیعی بسیار اهمیت داشته و آغازگر بخش عمده‌ای از دعاها شیعی است. امام صادق علیه السلام در این رابطه می‌فرماید: «ستایش پیش از درخواست است» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۴، ص ۳۳۴). بنابراین، بایسته است به هنگام دعا، خدا را مورد مدح و ستایش قرار دهیم (همان، ج ۲، ص ۴۸۵).

ستایش خداوند از مضامین اصلی دعای اسلامی و شیعی است که در فرازهای مختلف ادعیه شیعی، می‌توان آن را یافت (ر.ک: طوسی، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۵۸۲). گستره ستایش در دعای شیعی، شامل خدا، فرشتگان، برخی برگزیدگان الهی از جمله پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام مؤمنان و نیز والدین مطرح می‌شود (قربانی، ۱۳۹۳، ص ۴۵).

ستایش در دعاها شیعی، دارای زیرمجموعه‌های مختلفی است. این موارد عبارت‌اند از: تقدیس، تسبیح و تنزیه. همه این موارد، از آنجاکه نوعی ستایش است، زیرمجموعه ستایش قرار می‌گیرد. اما از این جهت که در این نوع فرازهای دعایی جهت خاصی از ستایش مدنظر است، ستایش به این انواع تقسیم می‌شود.

- تنزیه و تسبیح

«تنزیه»، پیراستن خداوند از اوصافی است که مشرکان به خدا نسبت می‌دادند (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۱۵)، با تنزیه از خداوند

است. تنها او مورد عبادت و استعانت قرار می‌گیرد (حمد: ۵). از این‌رو، اصل دعا متوجه ذات مقدس پروردگار است. دعا و درخواست از کسانی دیگر در عرض خداوند، شرک است و منافات با نگرش توحیدی دارد. این‌گونه دعاها راه به‌جایی نخواهد برد (رعد: ۱). دعا از نظر شیعه، در اصل متوجه خداوند متعال است و مخاطب دعا فقط ایشان است. اما می‌توان اهل بیت علیهم السلام را که بندگان مقرب خداوند متعال و واسطه‌های فیض او هستند، به شکل تبعی و در طول خداوند متعال مورد خطاب قرارداد و ایشان را برای رفع حاجت‌های خویش، به‌عنوان وساطت و شفیع مورد خطاب قرار داد (ر.ک: صدوق، ۱۴۱۳ق، ص ۶۱۶). برای نمونه، در مورد درخواست حاجت عرضه می‌شود: «ای کسی که در نزد خداوند دارای جایگاه هستی، مرا نزد خداوند شفاعت نما» (کفعمی، ۱۴۱۸ق، ص ۳۳۵) و علت این وساطت این است که شایسته‌تر از این بندگان در درگاه خداوند سراغ نداریم (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۱۷).

۳. دعا بر اساس محتوا

یکی از رویکردهای اساسی در گونه‌شناسی دعا، توجه به مضامین ادعیه و تقسیم‌بندی بر اساس این مضامین است. در دعاها مآثوره شیعی، چون نیایشگر پیامبر و اهل بیت علیهم السلام هستند، افق و گستره‌های مختلفی در دعا لحاظ شده است. ایشان به‌مثابه اقیانوسی عمیق، درهای گران‌بهایی از معارف و حقایق الهی را در دعاها خود جای داده‌اند تا هرکسی به فراخور استعداد و ظرف وجودی خود، از آن توشه بردارد. اهل بیت علیهم السلام در دعاها خود از حاجت‌های مادی گرفته تا بالاترین و متعالی‌ترین خواسته‌ها را در دعا از خداوند طلب می‌کنند (ر.ک: ممدوحی، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۱۷۷).

لازم به یادآوری است که جمع‌آوری همه مضامین دعا، با تمام جزئیات دعاها شیعی، با توجه به وسعت قلمرو و افق دعاها شیعه، امری است که نیازمند پژوهشی جداگانه است. از این‌رو، به مضامینی می‌پردازیم که ارکان دعای شیعی تلقی می‌شوند و به مثابه مضامین غالب در دعاها شیعی استفاده می‌شوند.

الف. ذکر خدا

برترین عبادت و جوهر و اکسیر عبادت بیان خداوند است. حتی نماز نیز برای یاد خداست (طه: ۱۴). امام سجاده علیه السلام در دعای روز چهارم ماه

شکری حمد است، ولی هر حمدی شکر نیست (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۵۶). بنابراین، نسبت حمد به شکر، عموم و خصوص مطلق بوده و شکر اخص از حمد است. از این رو، وقتی خدا را شکر می‌گوییم، در واقع خدا را به خاطر نعمت‌هایش مورد سپاس قرار می‌دهیم، نه به خاطر اوصاف و ذات مقدسش.

دعای امام سجاده^ع در صحیفه سجاده، نمونه‌ای از دعای شکرگزاری است که می‌فرماید: حتی شکرگزاری خداوند مستلزم شکر دیگری است و اینکه بندگان را توانایی شکرگزاری کامل خداوند نیست (صحیفه سجاده، ۱۳۷۶، ص ۱۶۲). همچنین امام سجاده^ع در مناجات‌الساکنین پیایی آمدن لطف و نعمت‌های الهی را موجب فراموشی شکر خداوند دانسته (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۹۱، ص ۱۴۶) به گونه‌ای که ایشان شکر خود را در برابر این همه نعمت اندک می‌بیند (همان).

ج. اقرار و اعتراف

در دعاهای شیعی، مضامین مختلفی از اقرار و اعتراف نسبت به شأن خداوند و موقعیت خویشتن مطرح می‌شود.

- اقرار به شأن خداوند

اعتراف به یگانگی خداوند و اعتراف به اوصاف و شئون الهی، مانند علم و قدرت و بخشایشگری خدا و... از جمله موارد موجود در ادعیه شیعی است: «تو بر هر چیز توانایی و آنچه خواستیم بر تو آسان است» (سماهیجی، ۱۳۹۶، ص ۲۶۵). «و بسیار بخشنده و بزرگواری» (صحیفه سجاده، ۱۳۷۶، ص ۱۰۸).

- اعتراف به گناه

اعتراف به گناه، یکی از موضوع‌های مهم در دعا است. این مسئله، چنان اهمیت دارد که پس از حمد و ثنای خدا، باید اقرار به گناه خود نموده، سپس حاجت خویش را طلب نمود. مضامین اعتراف به گناه، در دعاهای مختلفی بیان شده است (ر.ک: طوسی، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۸۴۶).

- اعتراف به ناتوانی

یکی دیگر از وجوه مطرح‌شده در دعای شیعی، اعتراف به ناتوانی است. بنده، که وجود او سراسر فقر و ضعف و نیاز است، در دعای

صفات نقص را پیراسته می‌داریم: «ای کسی که خواسته‌های بندگان خرائش را از بین نمی‌برند» (صحیفه سجاده، ۱۳۷۶، ص ۶۸).

«تسبیح» نیز در لغت، به معنای تنزیه از نقایص است (ابن اثیر جزری، ۱۳۶۷، ج ۲، ص ۳۳۱). در مورد خداوند نیز تسبیح به معنای تنزیه خداوند استفاده شده است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۵، ص ۱۹). بنابراین، تنزیه و تسبیح هر دو، به معنای منزّه دانستن خداوند از نقایص است. می‌توان گفت: بسیاری از فرازهای دعا یا با تسبیح شروع می‌شود. مثل دعای مجیر (کفعمی، ۱۴۱۸ق، ص ۳۶۲-۳۶۴)، یا مشتمل تسبیح‌اند (فناهی اشکوری، ۱۳۸۶، ص ۴۲-۴۳). تسبیح، یک نوع تنزیه و پیراسته شمردن خداوند در ذات، صفات، و افعال از هر نقصی است.

- تقدیس

«تقدیس»، به معنای تنزیه و تطهیر الهی است (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۷۳؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص ۱۶۸). تقدیس تنزیه خداوند از تعلق به جسم و پذیرش انفعال و نواقص امکانی است. البته، تقدیس اعم از تسبیح است؛ چراکه تسبیح پیراسته شمردن خدا از شریک و ناتوانی و نقص است. اما تقدیس علاوه بر اینها، پاک بودن از تعلق به جسم و پذیرش انفعال و نواقص امکان است، به گونه‌ای که تقدیس علاوه بر تنزیه خداوند، بر تعالی و بزرگی خدا اشاره دارد. پس هر تسبیحی نوعی تقدیس است، اما هر تقدیسی تسبیح نیست (قربانی، ۱۳۹۳، ص ۶۴).

بنابراین، می‌توان گفت: تقدیس اعم از تسبیح است و با حمد خداوند، صفات کمال الهی ستایش شده و در جهت تنزیه خداوند از صفات سلب تقدیس خداوند دایره عام‌تری از تنزیه خداوند را شامل می‌شود. از این رو، مانند تسبیح نقش مکمل را در ستایش خداوند، اما به شکل عام‌تری ایفا می‌کند که در مجموع حمد و تسبیح و تقدیس ستایش خداوند را شکل خواهند داد.

- سپاس‌گزاری

حمد به معنای ستایش (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۲۸۰) و در مورد صفت، یا کار اختیاری که شخص انجام می‌دهد، استفاده می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۵۶) و با شکر که به معنای سپاس است و در مقابل نعمت یا کاری استفاده می‌شود، متفاوت است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۲۸۰). از این رو، می‌توان گفت: هر

- حاجت معنوی

نوع دیگری از حاجت‌خواهی، حاجت معنوی است. دعا‌هایی که مربوط به طلب کمال نفسانی، کسب معرفت، تقرب به حضرت حق، غفران و درخواست توفیق طاعت و بندگی و دوری از گناه و عصیان است. این گونه دعاها، که نسبت به قسیم خود در سطح بالاتری قرار دارد، شامل گستره وسیعی از دعا‌های مأثور می‌شوند. در دعای منسوب به امام زمان (عج)، از خداوند حاجت‌های معنوی به شکل درخواست توفیق طاعت، دوری از گناه، درخواست علم و معرفت و حاجات دیگر مطرح می‌شود (کفعمی، بی‌تا، ص ۲۸۰).

- پناه بردن به خدا

پناه بردن به خداوند متعال، یکی دیگر از مضامین مورد توجه در دعای شیعه است. این قسم از دعا، از این جهت زیرمجموعه عرض نیاز و قسیم درخواست قرار می‌گیرد که در ضمن این دعاها، از خداوند خواسته می‌شود که ما را از شرّ موارد مذکور در دعا پناه خود حفظ نماید. در دعا‌های مأثوره ملاحظه می‌شود که انسان از شرّ شیطان، نفس، حرص، خشم، حسد، کمی صبر، طغیان شهوت، پیروی هوای نفس به خداوند پناه می‌برد (صحیفه سجادیه، ۱۳۷۶، ص ۵۸).

- شکایت

گونه‌ای از دعا، متضمن عرض شکایت و درد دل نمودن با حضرت حق است (همان، ص ۷۴). متعلق این شکوه‌ها، نه ناشکری و اعتراض به خدا، بلکه متعلق این شکایت، عواملی همچون وسوسه شیطان، ضعف نفس و سختی‌های روزگار و... است (ر.ک: همان، ص ۲۵۲). شکوه از ضعف و سختی‌ها و وسوسه‌های نفس و عذاب‌های دردناک اخروی، درواقع عرض حال به محضر و نیاز به خداوند است که نیایشگر، از طریق آن جلب رحمت و عنایت خداوند را خواستار است. ازاین‌رو، این نوع دعاها زیرمجموعه عرض نیاز مطرح شده‌اند.

و. توسل

«وسيله» به معنای چیزی است که با آن به چیزی نزدیکی می‌یابیم (فیومی، ۱۹۲۸، ج ۲، ص ۶۶۰). توسل به خداوند، تقرب یافتن به خدا به وسیله عملی است (همان). بنا براین، توسل به خداوند تقرب یافتن توسط وسیله‌ای به خداوند است. یکی از راه‌های تقرب به خداوند

مأثور شیعی، وقتی در برابر خداوند متعال به مناجات می‌ایستد، به ضعف و ناتوانی خویش اعتراف می‌کند: امام سجاده^ع می‌فرماید: «من نیازمندترین نیازمندان به تو هستم» (صحیفه سجادیه، ۱۳۷۶، ص ۶۰). اوج این اعتراف، به ناتوانی و فقر در برابر خداوند را می‌توان در دعای عرفه امام حسین^ع مشاهده کرد که امام عرضه می‌دارد: «خدایا من نیازمند در بی‌نیازیم هستم، پس چگونه در نیازمندی خویش نیازمند نباشم» (ابن طاووس، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص ۳۴۸).

- اقرار به ایمان

اقرار به مؤلفه‌های ایمان، مانند یکتایی خدا، معاد، نبوت، بهشت و دوزخ، میزان و... در ادعیه شیعه نمایانگر است. برای نمونه، امام سجاده^ع در صحیفه سجادیه، اقرار به یگانگی خداوند می‌کند (صحیفه سجادیه، ۱۳۷۶، ص ۵۲). همان‌گونه که در دعای صبح حق بودن خدا، رسول، قبر، قرآن، مرگ، سؤال نکیر و منکر، رستاخیز، صراط، میزان و بهشت و جهنم اقرار می‌شود (کفعمی، بی‌تا، ص ۶۸). می‌توان گفت: یک دوره اقرار به ایمان مطرح است که شخص به هنگام دعا خواندن به آنها اقرار می‌نماید.

د. استغفار

«استغفار»، به معنای طلب آمرزش است که معمولاً همراه با اقرار به گناه است. استغفار، طلب عفو و بخشش از بارگاه ربوبی، بخشی از دعاست که در دعا‌های مأثور مورد توجه ویژه قرار داده شده است (ر.ک: طوسی، ۱۴۱۱ق، ص ۵۸۶). ازاین‌رو، یکی از ارکان دعا اقرار و اعتراف به گناه و توبه و استغفار است.

ه. عرض نیاز

از مضامین عمده در دعا‌های شیعی، مسئله عرض نیاز و درخواست است.

- درخواست حاجت مادی

در این نوع دعاها، بنده از خداوند حاجت‌های مادی خویش از قبیل رزق، فرزند، مال و طول عمر، شفای بیمار و... را می‌طلبد. این قسم دعا، درصد بالایی از دعا‌های انسان‌های عادی را دربرمی‌گیرد و روایات ما نیز در باب دعا، بر حاجت‌خواهی تأکید کرده است. قرآن نیز در جاهای مختلف به بیان این مسئله می‌پردازد (انبیاء: ۸۹).

تحت تأثیر قرار داده است. ستایش‌ها و مرثیه‌های کاملاً فردی آن، اشتیاق شدید، ناله‌های نومیدانه استمداد آن، چشمه‌ای از بیانات و الگوی دعای فردی مسیحیان را ارائه می‌دهد (والز، ۱۳۸۵، ص ۱۱۸).

– دعای کوتاه تعلیمی مسیح به حواریون (دعای خداوند)

این دعا، دارای چند جمله است که حاوی تعالیم مهم مسیحیت است. در این دعا، به شکل ویژه‌ای لحن و گفتمان ارتباط با خدا، نسبت به دعای عهد عتیق تغییر کرده، مسیح خدا را به‌عنوان پدر می‌خواند: «خطابه جسورانه به خدا به‌عنوان پدر، تصدیق حاکمیت شاهانه خدا و آرزوی تبعیت از اراده خدا در زمین، درخواست موقرانه نیازمندی‌های ضروری زندگی، طلب آموزش همراه با آمادگی برای بخشش» (همان، ص ۱۱۸-۱۱۹).

– بیان‌های رسولان در باب عنصر درخواست

این دسته از بیان‌ها را پولس در نامه‌های خود، با آوردن نمونه‌هایی بیان می‌کند. این گونه دعاها، به‌طور کلی مشخصه دعای مسیحیت محسوب می‌شود (همان، ص ۱۱۶).

این سه، مأخذ دعای مسیحیت را تشکیل می‌دهند که از نظر صدور، دارای اعتبار و می‌توان آن را مانند دعای مأثور تلقی نمود؛ با این تفاوت که اتصال این ادعیه از نظر سندی به منبع آن قطعی نیست. بر اساس این منبع‌شناسی و رویکرد این منابع، که گونه‌های دعا را متأثر از خود نموده است، قسمتی از دعاها متضمن ستایش و پرستش و اعتراف به گناه است که از متون کهن به ارث رسیده است. قسمتی از دعاها نیز که در عهد جدید مطرح شده، ناظر به دعای خداوند است که حاوی تعالیم مهم مسیحیت است و مقداری از دعاها الهام گرفته شده از سفارش‌ها و تعالیم مسیح و پولس در مورد درخواست کردن است. در عهد جدید، بیشتر به بیان چگونگی دعا کردن و فرهنگ نیایش تأکید دارد. محتوای نیایش آن کمتر است. این به خاطر تکیه عهد جدید بر عهد عتیق است (امینی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۰).

دعاهای ازپیش‌تعیین‌شده یا مأثور، شامل گستره وسیعی از دعای کاتولیکی است. از جمله دعا‌های اساسی مسیحیت، دعای خداوند یا دعای ربانی است که هم در آئین‌های ربانی و هم دعا‌های فردی نقش مهمی دارد. دعای درود بر مریم مقدس، دعای صبح و شب،

متعال، توسل به پیامبر ﷺ و ائمه اطهار ﷺ است. شخص علاوه بر اینکه می‌تواند به‌طور مستقیم حاجت خود را از خدا طلب کند، می‌تواند با واسطه قرار دادن بندگان برگزیده خدا و اولیای الهی، عرض حاجت نماید. می‌توان در این زمینه، به دعای توسل (کفعمی، ۱۴۱۸ق، ص ۳۲۵) اشاره کرد. انسان در این گونه دعا، ولی خدا را واسطه قرار می‌دهد و خداوند را به آبرو و منزلت این اولیا قسم می‌دهد (همان).

شیعه، پیامبر اسلام و اهل بیت را واسطه‌های فیض دانسته و واسطه قرار دادن آنها، سبب تقرب الهی و نیز وصول به مطلوب می‌شود. البته باید توجه داشت که این واسطه‌های فیض در عرض اراده الهی نیستند، بلکه در طول اراده و مشیت خدا عمل می‌کنند. ایشان، هرچند مقامات بسیار بالایی دارند، اما در عین حال مخلوق خدا بوده و عین ربط و وابستگی هستند. از این رو، نباید شبهه الوهیت آنها پیش بیاید.

گونه‌های دعای کاتولیک

دعا در کاتولیک، بسیار مورد اهمیت و دارای تنوع و گونه‌های مختلفی است. در این قسمت، به بررسی گونه‌های دعای کاتولیک، از نظر صدور، مخاطب و محتوا پرداخته خواهد شد.

۱. گونه‌های دعا بر اساس صدور

الف. دعا با عبارات از پیش‌تعیین‌شده (مأثور): پیش از پرداختن به گونه‌شناسی دعای کاتولیکی از جهت صدور، لازم است به‌طور کلی منبع و مأخذ دعای کاتولیکی مورد توجه قرار گیرد. دعای مسیحی برگرفته از سه منبع و مأخذ است:

– میراث یهودی مسیحیت

در این گونه دعاها، که تکیه آن بر متون عهد قدیم و زبان دعای آن است، انسان در مقابل خدا به صورت بنده‌ای گناه‌کار است که در مقابل خدای متعالی قرار می‌گیرد. بنابراین، بیشتر قسمت‌های دعا را پرستش و سپاس‌گزاری خدای متعال و اعتراف به گناه و طلب بخشش شکل خواهد داد. در این نوع دعاها، انسان گناهکار و نیازمند با خدای متعال قوم اسرائیل نیایش می‌کند. بنابراین، اجزای دعا شامل، پرستش، سپاس‌گزاری، و اعتراف به گناه است. سفر مزامیر کتاب مقدس، که در اصل برای نیایش در معبد یهودیان طرح‌ریزی شده و اغلب در کلیساهای مسیحیان استفاده می‌شود، عمیقاً زبان نیایش را

می‌دهد: «تاکنون به اسم من چیزی طلب نکردید؛ بطلبید تا بیابید و خوشی شما کامل شود» (یوحنا ۱۶: ۲۴). در جایی دیگر، عیسی به مسیحیان تعلیم می‌دهد که اگر به اسم خودش حاجت بطلبید، خود او حاجت را برآورده خواهد کرد (یوحنا ۱۴: ۱۴). دعای کلیسا نیز الهام‌بخش دعا به درگاه عیسی است. از نظر کاتولیک‌ها، نام «عیسی» همه چیز را دربر دارد؛ یعنی عیسی شامل خدا، انسان، تدبیر خلقت و مسئله نجات می‌شود. از این رو، دعا به درگاه عیسی، توسل نمودن به او و دعوت او به درون خود است (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۷).

بنابراین، یکی از اقسام دعای مسیحی، دعای به درگاه عیسی، است. از قرن دوم عیسی به عنوان منجی بشر، در اجتماعات منظم مسیحی و دعا‌های روزانه نماز، که خطاب به او می‌شد، پرستش می‌شد (گریدی، ۱۳۷۷، ص ۱۴۵). از بیان‌های صورت گرفته به دست می‌آید که در این دعا، خود عیسی به شکل مستقیم به‌مثابه خدا و در عرض خداوند مورد حاجت‌خواهی قرار می‌گیرد (یوحنا ۱۴: ۱۴).

ج. دعا به درگاه روح القدس

از نگاه کاتولیک، روح القدس در دعا نقش محوری دارد؛ یعنی حتی وقتی به درگاه عیسی دعا می‌شود، این روح القدس است که ما را به راه دعا می‌کشاند. از این جهت، روح القدس را مؤثر و معلم دعا می‌دانند، به‌گونه‌ای که او حکم دروازه ورود به دعا را دارد؛ بدین معنا که در اول قرتیان می‌گوید: «احدی جز به روح القدس عیسی را خداوند نمی‌تواند گفت» (اول قرتیان ۱۲: ۳). بنابراین، روح القدس است که نیایشگر را به آستانه دعای مسیح می‌کشاند. با توجه به اینکه روح القدس است که با تعمید، انسان را الهی می‌کند و تدهین او همه وجود فرد را فرامی‌گیرد، پس می‌توان او را خواند و دعا را به درگاه او نیز عرضه کرد. این دعا، مبتنی بر باور به الوهیت روح القدس است. از نظر مسیحیت، روح القدس الوهیت دارد؛ چراکه در عهد عتیق صفاتی را به روح القدس نسبت می‌دهد که پهوه از آنها برخوردار است (خاچیکی، ۱۹۸۲، ص ۵۷؛ خواص، ۱۳۹۲، ص ۲۴۰). همچنین، در مواردی که مطالبی گوینده‌اش پهوه است، در عهد جدید گوینده‌اش را روح القدس می‌داند (خاچیکی، ۱۹۸۲، ص ۵۷). اغلب مطالبی مثل پرستش، که به دو اقنوم نسبت داده می‌شود، به روح القدس نیز نسبت داده می‌شود (همان). همچنین بر اساس مصوبه شورای اول قسطنطنیه، که الوهیت روح القدس را تصویب

دعای آموزش، اعتقادنامه نیقیه و رسولان، نیز از دیگر دعا‌های اساسی هستند (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۹۵). کتاب دعای کاتولیک، به شکل مفصل به بیان انواع دعای کاتولیکی می‌پردازد. برخی از دعا‌های مطرح شده در آن عبارتند از: دعای مشترک، دعای صبح، دعای شام، دعا‌های ایام هفته، دعا‌های ماه‌های سال، ادعیه جهت نیازهای مختلف (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۲۸۰-۲۸۱). همچنین، دعا‌های مورد استفاده در آیین‌های مقدس نیز در این کتاب بیان می‌شود (همان، ص ۳۱۷-۲۸۱).

ب. دعا‌های از پیش تعیین نشده (غیرمأثور): در این گونه دعاها، به شکل فی‌البداهه به مناجات با خدا پرداخته می‌شود که می‌تواند شامل راز گویی‌ها و مناجات باشد.

۲. گونه‌های دعا بر اساس مخاطب دعا

کاتولیک‌ها معتقدند: روح القدس روش دعا کردن را به انسان تعلیم می‌دهد. با توجه به اینکه در مسیحیت کاتولیک، اعتقاد به الوهیت مسیح وجود دارد. حال برای دعا کردن، باید چه کسی را مخاطب قرار دهیم؟ خدای پدر، خدای پسر و یا روح القدس؟ در اینجاست که یکی از ویژگی‌های دعای مسیحی و کاتولیکی مطرح می‌شود. این مسئله موجب ایجاد گونه‌هایی مختص به خود در مسیحیت و کاتولیک شده است. از این رو، بر آن شدیم تا گونه‌های دعای کاتولیک را از لحاظ مخاطب دعا بررسی کنیم.

الف. دعا به درگاه خدای پدر

دعای کلیسا، اختصاص به خدای پدر دارد (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۷). عیسی در سفارش و توصیه دعا، به درگاه خداوند می‌فرماید: «... چقدر زیاده پدر شما که در آسمان است، چیزهای نیکو را به آنانی که از او سؤال می‌کنند خواهد بخشید» (متی، ۷: ۱۱).

ب. دعا به درگاه عیسی

آنچه در مسیحیت، در باب دعا تازگی دارد، خواندن خدا توسط عیسی است؛ به‌گونه‌ای که دعا کردن در مسیحیت (کاتولیک)، منحصر به یک‌راه است و آن دعای به نام مسیح است. فقط اگر به نام «مسیح» دعا شود، به ثمر می‌رسد (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۷). عیسی به نقل یوحنا، به شاگردان خود این نحوه دعا کردن را آموزش

فی اخلاقیاتها، ۱۹۹۹، ص ۱۶۶-۱۶۸)، تقسیم کرده است. این دو تقسیم‌بندی از نظر قسیم‌هایشان، عموم و خصوص من وجه هستند؛ بدین معنا که ماده اشتراک عبارتند از: دعای شکر و تضرع و ابتهال و طلب. ماده افتراق عبارتند از: حمد، تسبیح، شفاعت و تسلیم. از این رو، به یک تقسیم‌بندی جامع‌تری نیازمندیم که جامعیت بیشتری داشته باشد. کتاب *تعالیم کلیسای کاتولیک*، که یکی از منابع معتبر در بیان آموزه‌های کاتولیکی است، دعا را از نظر مضمون و محتوا، چنین تقسیم‌بندی می‌کند: «دعای حمد، دعای برکت و پرستش، دعای شفاعت، دعای حاجت‌خواهی، شکرگزاری» (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۷۸). این تقسیم‌بندی، تقریباً جامعیت بیشتری دارد، اما به نحوی کلی به مسئله پرداخته است؛ بدین گونه که در این تقسیم و گونه‌شناسی، رویکرد کلی در دعا از نظر محتوا بیان شده است. درحالی که هریک از این عنوان‌ها، ممکن است یک یا چند نوع محتوا در زیرمجموعه خودش داشته باشد. از این رو، ما با الهام گرفتن از تقسیم‌بندی کتاب *تعالیم کلیسای کاتولیک* و انجام حذف و اضافه‌های لازم، تقسیم و گونه‌یابی جدیدی را مطرح می‌کنیم که بتوان با آن، گونه‌های دعای کاتولیکی را به شکل مفصل‌تر و دقیق‌تر بررسی کرد.

الف. تجلیل خداوند

در دعای پدر، که یکی از اساسی‌ترین و اصلی‌ترین دعا‌های مسیحیت و کاتولیک است، هفت درخواست از خداوند می‌شود که سه درخواست آن، مربوط به جلال خداوند است (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۱). تجلیل خداوند متعال در دعای کاتولیک، شامل موارد مختلفی می‌شود که از این قرار هستند:

- حمد و ستایش

کلیدی‌ترین و مهم‌ترین جنبه عبادت و دعا، ستایش خداوند است. ستایش، علاوه بر ستودن پروردگار شامل تسلیم کردن خود در برابر او و کامل‌کننده ایمان است. در دعای کاتولیکی، ستایش خدا در رأس دعا قرار دارد: «تو را ستایش می‌کنم، خالق من، نجات‌دهنده من، داور من، من تو را باور دارم. چون تو خود حقیقت مطلق هستی. من با سراسر قلبم تو را دوست دارم و به خاطر اینکه نزدیک من هستی تو را دوست دارم» (همان، ص ۱۱). در این نوع دعا، خداوند به خاطر خصوصیات، ویژگی‌ها، خلقت و کارهای شگفت‌آورش، در

نمود (خواص، ۱۳۹۲، ص ۲۴۱). بنابراین، روح‌القدس الوهیت دارد و مورد خطاب و پرستش قرار می‌گیرد: «اگر نتوان روح‌القدس را عبادت کرد، پس چگونه او می‌تواند با تمیید مرا الهی کند؟ اگر باید او را عبادت کرد، آیا نباید موضوع پرستش خاص واقع شود» (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۸).

در دعای سنتی، «بیا ای روح‌القدس» روح‌القدس مورد خطاب و دعا قرار می‌گیرد (ر.ک: مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۹؛ کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۲۴). همچنین، هدایت و حمایت از روح‌القدس در دعا‌هایی، که او را مخاطب قرار می‌دهند، خواسته می‌شود (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۲۸).

ج. دعا به درگاه مادر مقدس

دعا به درگاه مادر مقدس (مریم باکره)، یکی دیگر از گونه‌های دعا بر اساس مخاطب است. در این دعا، که همراه با سرودهای مذهبی مختلفی برگزار می‌شود، خدا را به دلیل کارهای بزرگی که در حق مریم باکره انجام داده، که در نتیجه از طریق او، به همه انسان‌ها رسیده تجلیل می‌کنند. دوم اینکه، استغاثه‌ها و دعا‌های مسیحیان، که فرزندان خدا هستند را به مادر مقدس می‌سپارند (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۹۰). فلسفه دعا به درگاه مادر مقدس، این است که جسم شدن «کلمه» و به صلیب رفتن او، برای نجات انسان موجب شد که مؤمن مسیحی، با غسل تعمید تولد تازه یابد. از این رو، فرزندان خدا و برادران و خواهران عیسی شده، مادر مسیح، مادر او نیز خواهد شد. لذا همه سختی‌ها و حاجات خویش را به مادر می‌سپارد و از او خواسته می‌شود که: «ما را نگه دارد و از ما حمایت و دفاع نماید» (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۸).

در این گونه اخیر، کاتولیک‌ها الوهیتی برای مریم مقدس قائل نیستند، بلکه او را به‌عنوان شفیع و واسطه قرار می‌دهند و حاجت‌های خود را به او وامی‌گذارند در ضمن از او می‌خواهند برای بخشش گناهانشان دعا کند.

۳. دعا بر اساس محتوا

در گونه‌شناسی دعای کاتولیکی از نظر محتوا، چند تقسیم‌بندی مطرح شده است. *آکوئیناس* معتقد است: چهار نوع دعا وجود دارد. اکثر دعا‌های کلیسا متضمن این معانی هستند: «شفاعت، تضرع و التماس، حاجت‌خواهی، شکرگزاری» (آکوئیناس، ۲۰۰۷، ج ۳۹، ص ۹۹). نویسنده کتاب *المسیحیه فی اخلاقیاتها* دعا را به «تسبیح و تمجید، تسلیم، شکر، دعای شکوه آمیز و ابتهال و طلب» (المسیحیه

می‌کند؛ بدین معنا که ستایش می‌تواند نسبت به صفات و کارهای ارادی و اختیاری و یا غیراختیاری شخص مورد ستایش قرار گیرد. درحالی که سپاسگزاری، در برابر موهبت‌ها و نعمت‌های پروردگار قرار می‌گیرد. درواقع، سپاسگزاری همان قدردانی است. پس شکرگزاری، بیشتر در مقابل نعمت و الطاف الهی و در مقام قدردانی و تشکر از خداوند صورت می‌گیرد. اما ستایش، خدا را به دلیل صفات و اعمال و کارهایش ستودن است؛ اما لزوماً به معنای تشکر و قدردانی نیست. در دعای کاتولیک، خداوند به خاطر نعمت‌هایش چون رحمت، تسلی بخشی، نجات بخشی از گناهان و... مورد سپاس و قدردانی قرار می‌گیرد. برای نمونه، در دعای سپاسگزاری کاتولیک، از خدا به خاطر اینکه ما را آفرید و با خون گرانبهایی فرزندش فدیة نمود، قدردانی می‌شود (همان، ص ۷). در دعای دیگری، که با عنوان سپاسگزاری به خاطر نجات و کمک خداوند است، از حضرتش به خاطر اینکه به صدای تضرع و التماس ما گوش می‌نماید و به خاطر توجه و نجات ما سپاسگزاری شده و درخواست حفظ زندگی خود را از او می‌نمایم (همان، ص ۱۱۸). این دعا، درواقع شکرگزاری در قبال عمل نجات خداست که توسط عیسی تحقق یافت و آنها را از مرگ و گناه نجات داده، و تقدس بخشید (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۱).

ب. اقرار و اعتراف

اقرار و اعتراف، یکی از محتواهای موجود در دعاهای کاتولیکی است که شامل اقرار و اعتراف در زمینه‌های زیر است:

۱. اقرار به شأن خداوند

در دعاهای کاتولیکی، فرازهای مختلفی وجود دارد که در قالب دعا و مناجات شخص نیایشگر، به شئون خداوندی مانند عظمت، نجات بخشی و جایگاه رفیع خداوند اعتراف می‌کند (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۱۱).

۲. اعتراف به گناه

از نظر مسیحیت، انسان به دلیل گناه اولیه آدم، دارای گناه موروثی شد (خاچیکی، ۱۹۸۲، ص ۸۲). بنابراین، با گناه سرشته شده است: «اینکه در معصیت سرشته شدم و مادرم در گناه به من آستن گردید» (مزامیر ۵۱: ۳). در اثر این گناه، ذات انسان به گناه متمایل

تاریخ رستگاری بشر تجلیل می‌شود. ستایش، به معنای ستودن، تمجید، تحسین، تقدیس و عظمت بخشیدن است (ر.ک: قربانی، ۱۳۹۳، ص ۱۴۰). ستایش در دعای کاتولیک، شامل ستایش صفات ذاتی خدا (قدرت، جلال، ملکوت، علم، ازلیت) و صفات فعل خدا (رحمت و عدالت، خلقت کائنات و تسلط اراده او بر همه چیز، رازق بودن، نجات بخشی و...)، ستایش فرشتگان، ستایش حضرت مریم، ستایش حضرت عیسی و ستایش اورشلیم می‌شود.

علاوه بر ستایش‌های مذکور، نوعی دیگر ستایش وجود دارد که «حمد» نامیده می‌شود. از نظر کاتولیکی حمد شکلی از دعا است که خدا را فقط به دلیل خودش، فارغ از کارهایی که خدا انجام داده است، ستایش می‌نمایم (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۲). این نوع دعا، خدا را مورد تجلیل قرار می‌دهد؛ زیرا خود خداوند شایسته ستایش است. خدا را حمد می‌نماید، نه به سبب نعمت‌ها و عطایای پروردگار، بلکه به خاطر ذات مقدسش.

- تنزیه و تسبیح

در این گونه دعاهای، شخص نیایشگر، برخی صفات را از خدا نفی می‌کند که به معنای تنزیه خداست. یوحنا در مکاشفات خود، فرشتگانی را می‌بیند که مشغول تسبیح خداوند هستند: «ای خداوند، مستحق که جلال و اکرام و قوت را بیایی؛ زیرا که تو همه موجودات را آفریده‌ای و محض اراده تو بودند و آفریده شدند» (مکاشفه ۴: ۱۱). در تسبیح آخر، به خدا عرضه می‌شود: «زیرا ملکوت، قدرت و جلال مال توست» (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۷۳۵). در حقیقت، تنزیه خداوند و تسبیح او، تجلیل خداوند متعال است که از طریق دعا صورت می‌گیرد.

- تقدیس

تقدیس به برتری و تعالی خداوند اشاره دارد: «ای پدر ما که در آسمانی، نام تو مقدس باد» (متی ۶: ۹). برتر و متعالی دانستن خداوند از همه مخلوقات، نوعی تجلیل خداوند متعال است که در ضمن دعا صورت می‌گیرد.

- سپاس‌گزاری

«ما همه چیزهایی را که خداوند به ما عطا کرده، از شادی و زندگی و... هدیه و فیض او تلقی می‌کنیم» (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۳). باید توجه داشت که ستایش با سپاس‌گزاری، از نظر کاتولیک فرق

شده و مرتکب گناه‌های دیگری می‌شود. برای نجات و رهایی از گناه، چاره‌ای جز بازگشت به درگاه خداوند و اعتراف به گناه و طلب بخشش وجود ندارد. از این رو، در دعا به گناه اعتراف کرده و طلب بخشش می‌کند: «مرا از عصیانم به کلی شست‌وشو ده و از گناهم مرا طاهر کن؛ زیرا که من به معصیت خود اعتراف می‌کنم و گناهم همیشه در نظر من است» (مزامیر ۵۱: ۳-۲).

۳. اقرار به ایمان

در اعتقادنامه رسولان و اعتقادنامه نقیه، که هم در دعای صبح و هم در دعاهای شب خوانده می‌شوند و جزء دعاهای اصلی است، اعتراف به ایمان به خدای پدر، پسر و روح‌القدس صورت می‌گیرد. علاوه بر اقرار به باور به پدر، پسر، روح‌القدس، اعتراف به ایمان به جهان اخروی و زندگی ابدی نیز وجود دارد.

اعتراف به ایمان، به پدر پسر و روح‌القدس: «من ایمان دارم به خدای پدر قادر متعال، آفریننده آسمان‌ها و زمین، و به عیسی مسیح پسر یگانه او، خداوند ما که توسط روح‌القدس دمیده شد، از مریم باکره زاییده شد. توسط پیتوس پیلاتوس رنج کشید» (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۲). این اقرار به ایمان، در دعای کاتولیکی مورد توجه است و به همین مضمون در دعا اقرار می‌شود.

ج. طلب آمرزش

مسئله گناه و استغفار و طلب بخشش گناهان، در دعای کاتولیکی مورد توجه و اهمیت است. در دعای پشیمانی کاتولیکی، به گناهان اعتراف نموده و اظهار پشیمانی و طلب آمرزش می‌نماید (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۱۳).

د. عرض نیاز

۱. درخواست

درخواست حاجت، یکی از متداول‌ترین گونه‌های دعاست که در دعای کاتولیکی نیز وجود دارد. برای نمونه، می‌توان به دعاهای کاتولیکی در باب حاجت اشاره کرد. این درخواست و حاجت‌خواهی، شکل‌های مختلفی دارد؛ به این شکل که ممکن است این حاجت‌خواهی برای خویش یا برای دیگران باشد. درخواست می‌تواند یکی از موارد زیر باشد:

- درخواست امور مادی

در این نوع دعا، نیازگر از خداوند امور مادی و دنیوی خویش را درخواست می‌کند. همان‌طور که در دعای خداوند مطرح می‌شود: «ان کفای ما را امروز بده و قرض‌های ما را ببخش» (متی ۶: ۱۱-۱۲).

- درخواست معنوی

دعای مسیحی و کاتولیکی، در بیان حاجت‌ها افق دید خود را از بیان حاجت‌های مادی فراتر برده، و به درخواست حاجت‌های معنوی می‌پردازد. برای نمونه، اولین اقدام در دعای حاجت تقاضای طلب آمرزش است. طلب آمرزش، چنان اهمیت دارد که هم مقدمه آئین عبادی عشای ربانی و هم دعای شخصی است. طلب آمرزش، پیش‌شرط درست‌کاری و دعای خالصانه است (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۰). به‌طور کلی، می‌توان درخواست و حاجت دعای مسیحی را با توجه به تعالیم مسیح بر میل و جست‌وجوی ملکوت آینده متمرکز دانست. این حاجت‌ها، دارای سلسله‌مراتب است؛ بدین معنا که ابتدا برای آمدن ملکوت دعا می‌شود. سپس، آنچه برای گرامی‌داشت آن لازم است و آنچه برای همکاری در تحقق و آمدن آن باید انجام گیرد، دعا می‌کنیم (همان).

- پناه بردن به خدا

پناه بردن به خداوند، که نوعی عرض نیاز به درگاه خداوند است، به این معناست که شخص نیازگر اعلام می‌دارد که برای در امان ماندن از شر آنچه می‌ترسم یا برای من ضرر دارد، به حفظ و پناه تو نیازمند هستم. از این رو، به تو پناه می‌برم. این معنا در دعای پدر، یکی از درخواست‌های هفت‌گانه است: «ما را در آزمایش میاور، بلکه از شریر ما را رهایی ده» است (متی ۶: ۱۳). همچنین، در جاهای مختلفی از مزامیر از جمله دعای «پناه زیر بال‌های تو» (ر.ک: مزامیر ۵۷: ۱-۶) مسئله استعاذه مطرح می‌شود.

- شکایت

از نظر محتوا، می‌توان در دعای کاتولیکی، نوع دیگری از عرض نیاز را یافت که شخص به‌وسیله عرض شکوه و درد دل با خداوند، مشکلات مادی و معنوی خویش را مطرح می‌کند. مقصود از این شکوه و عرض حال، جلب عنایت و ترحم خداوند متعال است. در

که برخی از دعاها کاتولیک، از پیش مشخص شده‌اند. به این شکل که برخی دعاها، مثل دعای خداوند، دعای ساعت، از مسیح و برخی از حواریون، قدیسان و خود کلیسا مطرح شده است. این دعاها، به نحوی مآثور تلقی می‌شوند و برخی از ادعیه نیز فی‌البداهه از نیایشگر صادر می‌شود. از این‌رو، با گونه‌ای توسعه در مفهوم مآثور و غیرمآثور، می‌توان این‌گونه را نیز در دعای کاتولیکی یافت.

– شباهت در مخاطب

در هر دو حوزه دعایی، خداوند مورد خطاب در دعا قرار می‌گیرد و راز و نیاز، ستایش، حاجت‌خواهی، شکرگزاری به محضر خداوند عرضه می‌شود. از این‌رو، وجه شباهت دعای شیعه و کاتولیک از نظر مخاطب، در توجه و مخاطب قرار دادن خداوند است.

– شباهت محتوایی

تجلیل خداوند، سپاسگزاری، عرض نیاز، اقرار، استغفار محتوای غالب و کلی در دعای شیعی و کاتولیک است. بنابراین، می‌توان به نوعی تشابه کلی از نظر مفهومی، در گونه‌های دعای شیعی و کاتولیکی قائل شد؛ زیرا زبان دعا در واقع زبان فطرت و دل انسان است؛ چراکه دعا مناجات و راز و نیاز با خداوند است که از رهگذر آن، انسان آنچه را فطرت و دل او طلب می‌کند، با خدا در میان می‌گذارد؛ گاه به صورت ستایش و گاه به صورت شکوه، یا عرض نیاز و توسل و شفاعت ظهور می‌نماید. از این‌رو، می‌توان رویکرد کلی دعا از نظر محتوا را در هر دو حوزه شیعه و کاتولیک شبیه هم دانست.

از نظر تشابه محتوایی در زیرمجموعه‌ها باید گفت:

– ستایش در شیعه و کاتولیک، جزء اصلی دعاهاست و تقدیس خداوند برای تعالی او صورت می‌گیرد. حاجت‌خواهی مادی و معنوی، در محتوای هر دو دعا دیده می‌شود. همچنین، اعتراف به شأن خداوند و موقعیت خویش و استغفار و سپاسگزاری مطرح می‌شود. شکوه نیز در هر دو دعا دیده می‌شود. هرچند متعلق آنها فرق می‌کند که در بخش تمایز مطرح خواهد شد.

شفاعت و توسل از یک نظر، به هم تشابه دارند و آن اینکه، در مسیحیت شخص برای دیگران دعا می‌کند و خیر را برای دیگران از خدا طلب می‌کند. این امر سبب تقرب شخص خواهد شد که ما برای او دعا می‌کنیم، این را «شفاعت» می‌نامند. آکوئیناس در این

دعای شکایت، انسان دردها و رنج‌های خود را با خدا در میان می‌گذارد. با وجود اینکه عهد جدید، مشتمل بر دعاها با محتوای امیدبخش است، اما چون دعای کاتولیک متأثر از مزامیر نیز هست، این‌گونه دعاها در مسیحیت – کاتولیک – وجود دارد. دعای در وقت درد و رنج کشیدن و نیز دعای در وقت ناخوشی و بیماری (همان، ص ۱۳۴) از جمله دعاها کاتولیک، در زمینه شکوه و بیان درد و رنج و بیماری خویش و کمک خواستن از خداوند است.

ه – شفاعت

گونه‌ای دیگر، دعای شفاعت است (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۰). در این‌گونه دعاها مسیح و روح‌القدس و مریم مقدس، به‌عنوان واسطه و شفیع مطرح هستند. این شفاعت و دعای آن، برگرفته از متون مقدس است. در اول یوحنا، اشاره به شفاعت عیسی می‌شود (اول یوحنا ۲: ۱). همچنین، در مورد شفاعت روح‌القدس پولس می‌گوید: «خود روح برای ما شفاعت می‌کند» (رومیان ۸: ۲۶). شفیع سوم نیز مریم مقدس است که در دعای درود بر توای مریم مطرح می‌شود: «برای ما گناهکاران دعا کن، هم‌اکنون و هنگام مرگمان» (کتاب دعا، ۱۹۵۴، ص ۲). از سوی دیگر، گاهی خود شخص برای بخشیده شدن دیگران، دعا و درواقع شفاعت می‌کند. این نوع دعا، برگرفته از دعای مسیح است. همان‌گونه که او برای نجات دیگران، نزد خداوند شفاعت می‌کند (یوحنا ۲: ۱). ما نیز برای نجات و هدایت دیگران، از طریق دعا خواندن نوعی شفاعت نماییم (مفتاح و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۸۰).

دامنه شفاعت (تقاضا و خواهش به نفع دیگران)، چنان وسیع است که شامل همه انسان‌ها حتی منکران انجیل و دشمنان مسیحیت نیز می‌شود (همان، ص ۶۸۱). بنابراین، در دعاها با محتوای شفاعت، چندگونه شفاعت مطرح است: از جهتی، عیسی یا روح‌القدس یا مریم را شفیع خود قرار می‌دهیم. از جهتی دیگر، برای دیگران با دعا شفاعت می‌طلبیم.

بررسی وجوه شباهت

– جهت صدور

دعای کاتولیک، مانند دعای شیعه، به مآثور و غیرمآثور تقسیم می‌شوند. البته با قایل شدن نوعی توسعه در مفهوم مآثور؛ به این معنا

در عبودیت است؛ به این معنا که در تشیع، توحید در عبودیت، یکی از مراتب اولیه توحید و ایمان است. درحالی که کاتولیک‌ها، قائل به تثلیث بوده که در نتیجه، بر دعا کردن و نوع ستایش اثر می‌گذارد. همان‌طور که در بسیاری از دعا‌های کاتولیک، مخاطب عیسی است که تجلیل می‌شود و از سوی، واسطه برای نیل به خواسته‌ها و حوایج است. درحالی که در شیعه پیامبر تجلیل می‌شود؛ اما به‌عنوان پیامبر و حامل وحی الهی و واسطه فیض. در مسیحیت، عیسی به‌عنوان خداست و پرستیده می‌شود. اما پیامبر اسلام، به‌عنوان پیامبر تجلیل می‌شود.

- مخاطب

دعای شیعی، به دلیل ابتنای بر تفکر توحیدی و اقتضای توحید ربوبی، مخاطب دعا را فقط خداوند می‌داند و از این جهت، توحید در عبادت با توجه به خدای واحد رعایت می‌شود. اما دعای کاتولیکی، که مبتنی بر اعتقاد به تثلیث و مؤثر بودن سه وجود در عالم است، در دعا نیز توجه به این سه وجود - خدای پدر، پسر و روح‌القدس - صورت می‌گیرد. توجه به سه ذات در دعای کاتولیکی، از مشخصه‌های اصلی دعاست. درحالی که در دعای شیعه، توجه و مخاطب اصلی خداوند است. اگر در توسل مخاطب انسان پیامبر و ائمه قرار می‌گیرند، ثانیاً و بالعرض و در طول توجه به خداوند صورت می‌گیرد. در عین اینکه، شیعه این حضرات را صاحب ربوبیت در عالم نمی‌داند و اراده و شأنی در عرض خداوند برای ایشان قائل نمی‌شوند، بلکه به‌عنوان وجه خداوند در نظر گرفته می‌شوند. از این رو، در توسل به اولیای الهی اولاً و بالذات توجه به خدا خواهد بود، ثانیاً و بالعرض توجه به اولیاء الهی.

نتیجه‌گیری

از آنچه گفته شد، به دست می‌آید: دعای شیعی شامل مآثور و غیرمآثور می‌باشد. دعای کاتولیکی، با توسعه در مفهوم مآثور به شکلی دارای این دو گونه است. مخاطب دعای کاتولیک، خدا، عیسی و روح‌القدس، به شکل سه ذات جداگانه و در عرض هم هستند. دعای شیعی، سراسر توحید ناب است و گونه‌ای به نام توسل در دعای شیعه، به خاطر این است که اهل بیت علیهم‌السلام به‌عنوان واسطه میان انسان و خدا مطرح هستند؛ اراده آنها در طول اراده الهی است. از نظر محتوا، میان گونه‌های اصلی دعای شیعی و کاتولیکی، علاوه

زمینه می‌گوید: «از طریق دعای فرد نزدیکی خدا با کسی که ما دعا می‌کنیم صورت می‌گیرد» (اکوئیناس، ۲۰۰۷، ج ۳۹، ص ۱۰۱). در این زمینه، کاتولیک، مریم باکره را شفیع قرار می‌دهد. علاوه بر اینکه، مؤمنان هم می‌توانند برای دیگران دعا و طلب خیر کنند. در شیعه، هرچند بین شفاعت و توسل فرق وجود دارد، اما می‌توان گفت: اصل طلب خیر و دعا برای دیگران در ادعیه شیعی به‌وفور دیده می‌شود. در دعا‌های ماه مبارک رمضان پس از نمازها برای همه فقرا، گرسنگان، عریانان، بیماران، قرض داران و... دعا می‌شود. بنابراین، اگر شفاعت را به معنای دعا کردن برای دیگران بدانیم، در هر دو دعای شیعه و کاتولیک این نوع دعا وجود دارد. اما توسل، همان‌طور که گفته شد، واسطه قرار دادن اولیای الهی برای عرض حاجت و طلب است که این نیز هم در دعای کاتولیک وجود دارد، هم در دعای شیعی. هرچند در دعای کاتولیکی، عنوان خاصی به نام «توسل» وجود ندارد، اما توسل در همان دعا‌های شفاعت وجود دارد؛ بدین معنا که دعای شفاعت مسیحی، اعم از توسل است؛ یعنی آن‌گاه که ما برای دیگران دعا می‌کنیم و آن‌گاه که مثلاً مریم مقدس را شفیع قرار می‌دهیم، درواقع هر دو را شفاعت می‌گویند. درحالی که در اصطلاح شیعی، اولی را «تعمیم در دعا» می‌گوییم و دومی را «توسل» می‌نامند.

بررسی وجوه افتراق

- محتوا

- ارتباط بین نیایشگر و خداوند، در دو حوزه دعای شیعی و کاتولیک متفاوت است. در دعا‌های شیعی، بنده با ستودن خدا و با اشاره به عدم شایستگی خویشتن و لطف و رحمت خداوند در حق خویش، با خدا راز و نیاز می‌کند. رابطه میان نیایشگر و خداوند، رابطه عبد و مولاست. اما دعای کاتولیک، آنجا که متأثر از مزامیر است، دارای مضامین شکوه و اظهار عجز و رابطه عبد و خدای متعال است. اما آنجا که متأثر از عهد جدید و بیان‌ها مسیح و پولس باشد، دارای رویکرد امید و بشارت و رابطه پدر و فرزندی بین نیایشگر و خداست. - ستایش، به‌عنوان رکن اصلی دعا در دعای شیعی و کاتولیک وجود دارد، اما نوع آنها فرق می‌کند. در اسلام و شیعه، خدای واحد ستایش می‌شود، اما در مسیحیت تثلیث مورد ستایش است. برگشت این مسئله، به نگاه الهیاتی دو مذهب نسبت به عبودیت خدا و توحید

قربانی، فاطمه، ۱۳۹۳، *مقایسه و تحلیل مضمون ادعیه مسیحی و ادعیه اسلامی با تأکید بر مزامیر داوود و صحیفه سجادیه*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. قم، دانشگاه ادیان و مذاهب.

کفعمی، ابراهیم‌بن علی، ۱۴۱۸ق، *البلد الامین والدرع الحصین*، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.

کفعمی، ابراهیم‌بن علی، بی‌تا، *المصباح للكفعمی*، قم، دارالرضی.

کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۴۰۷ق، *الكافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

گریدی، جوان، ۱۳۷۷، *مسیحیت و بدعت‌ها*، ترجمه عبدالرحیم گواهی، قم، مؤسسه فرهنگی طه.

مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحار الانوار*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

المسیحیه فی اخلاقیاتها، ۱۹۹۹م، ترجمه مطران کیرتس سیم بسترس، بیروت، منشورات المكتبة البولسة.

مصطفوی، حسن، ۱۳۶۸، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مفتاح، احمدرضا و دیگران، ۱۳۹۳، *تعالیم کلیسای کاتولیک*، قم، دانشگاه ادیان و مذاهب.

مدوحی، حسن، ۱۳۸۳، *تسهود و تسناخت*، قم، بوستان کتاب.

موسوی خمینی، روح الله، ۱۳۸۶، *شرح دعای سحر*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

والز، اندرو، ۱۳۸۵، *مسیحیت در جهان امروز*، ترجمه احمدرضا مفتاح و حمید بخشنده، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.

Aquinas, Tomas, 2007, *Theology Summa*, Kevin D. O Rourke O. P, Cambridge University Press.

The Prayer Book, 1954, ed. Reveven, John P. O Connel, M.A, S. T. D and Jex Martin, M. A. The Catholic Press, INC, Chicago 1, I Iliois.

بر شباهت در تجلیل خدا، حاجت، شکرگزاری، شفاعت و توسل و اقرار، تفاوت‌هایی نظیر تجلیل توحیدی یا تثلیثی و به‌تبع آن، توسل یا شفاعت توحیدی و تثلیثی، رابطه عبد و مولا در دعای شیعه و پدر و فرزندی در دعای کاتولیک، از مهم‌ترین تمایز محتوایی است.

منابع.....

صحیفه سجادیه، ۱۳۷۶، قم، الهادی.

کتاب مقدس، ۱۹۹۶م، ترجمه قدیم، انتشارات ایلام.

ابن‌اثیر جزری، مبارک‌بن محمد، ۱۳۶۷، *النهاية فی غریب الحدیث والأثر*، قم، اسماعیلیان.

ابن‌طاووس، علی‌بن موسی، ۱۴۰۹ق، *إقبال الأعمال*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

ابن‌منظور، محمدبن مکرم، ۱۴۱۴ق، *لسان العرب*، بیروت، دار صادر.

افرانس، جان، ۱۹۸۹م، *الصلاة فی الحیاة*، ترجمه الاب البیرابونا، بغداد، مطبعة التایمس.

امینی، محمدعلی، ۱۳۹۰، *نقش تربیتی نیایش از منظر قرآن و عهدین*، قم، دانشگاه ادیان و مذاهب.

آکومپیس، توماس، ۱۳۸۳، *اقتدا به مسیح*، ترجمه سایه میثمی، تهران، هرمس.

باقری‌فر، علی، ۱۳۸۱، *پژوهشی در نیایش‌های قرآن کریم*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

پارسانیه، حمید، ۱۳۸۰، «*حقیقت دعا*» *کتاب ماه دین*، سال چهارم، ش ۴۴.

خاچیکی، سارو، ۱۹۸۲م، *اصول مسیحیت*، تهران، حیات ابدی.

خواص، امیر، ۱۳۹۲، *الوهیت در مسیحیت*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

راغب اصفهانی، حسین‌بن محمد، ۱۴۱۲ق، *مفردات الفاظ القرآن*، بیروت، دارالقلم.

سماهیجی، عبدالله‌بن صالح، ۱۳۹۶، *الصحیفة العلویة و التحفة المرتضویة*، تحقیق سیدهاشم رسولی، تهران، اسلامی.

صدوق، محمدبن علی، ۱۴۱۳ق، *من لا یحضره الفقیه*، قم، جامعه مدرسین.

طوسی، محمدبن حسن، ۱۴۱۱ق، *مصباح المتجهد و سلاح المتعبد*، بیروت، مؤسسه فقه شیعه.

فراهیدی، خلیل‌بن احمد، ۱۴۰۹ق، *کتاب العین*، قم، هجرت.

فناهی اشکوری، محمد، ۱۳۸۶، *نیایش عارفان*، قم، مؤسسه شیعه‌شناسی.

فیومی، احمدبن محمد، ۱۹۲۸م، *المصباح المنیر*، قاهره، المطبعة الامیریة.